

MARIA KASPEREK-HOPPE

EWOLUCJA SYSTEMU ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO LUDNOŚCI CHŁOPSKIEJ W POLSCE

I. ŚWIADCZENIA EMERYTALNO-RENTOWE

Rodziny rolników indywidualnych do niedawna jeszcze nie korzystały w pełnym zakresie ze świadczeń socjalnych. System zabezpieczenia społecznego tej grupy społeczno-zawodowej przez długie lata w Polsce w ogóle nie istniał. Do czasu objęcia rolników indywidualnych i ich rodzin pełnym zabezpieczeniem emerytalno-rentowym w końcu 1982 r., sprawy zabezpieczenia na starość regulowały kolejne ustawy (poczynając od 1962 r.), stopniowo rozszerzające zakres i poziom świadczeń.

Spośród krajów socjalistycznych Polska najpóźniej stworzyła system zabezpieczenia społecznego ludności chłopskiej, a pamiętać należy, że odpowiednio skonstruowany system świadczeń może spełniać także rolę stymulatora produkcji.

Rolnicy prowadzący indywidualne gospodarstwa stanowili jedyną grupę społeczną w Polsce do roku 1962, która nie miała zapewnionych środków na starość w istniejącym systemie świadczeń społecznych. Doniosłym wydarzeniem była więc ustawa z 28 VI 1962 r. o zaopatrzeniu rentowym dla rolników indywidualnych przekazujących gospodarstwa w zagospodarowanie lub na własność państwa. Ustawa przewidywała następujące możliwości przejmowania gospodarstw:

— na wniosek właściciela przejęcie w zagospodarowanie w celu właściwego zagospodarowania ziemi w przypadku czasowej niemożności jej wykorzystania przez właściciela; forma ta nie powodowała przeniesienia prawa własności na rzecz państwa,

— na wniosek właściciela przejęcie nieruchomości na własność państwa w celu zagospodarowania ziemi, której właściciele nie byli zdolni wykorzystać,

— przejęcie nieruchomości na własność państwa w drodze postępowania przymusowego w celu powstrzymania upadku gospodarstwa, kryterium decydującym o wdrożeniu postępowania o przejęcie gospodarstwa było jego zadłużenie na rzecz Skarbu Państwa przekraczające 50% wartości nieruchomości.

Aby uzyskać prawo do świadczeń emerytalnych należało spełnić określone warunki, a mianowicie:

- obszar przewidzianego do przejęcia gospodarstwa rolnego, po odliczeniu areału posiadanej przez rolnika działki przydomowej, musiał wynosić co najmniej 2 ha,
- gospodarstwo stanowiło główne źródło utrzymania,
- zadłużenie wobec państwa nie mogło przekraczać 75% wartości gruntu,
- właściciel gospodarstwa przed jego przejęciem albo w ciągu 5 lat od jego przejęcia osiągnął ustawowy wiek emerytalny (65 lat dla mężczyzn i 60 lat dla kobiet), lub przed przejęciem nieruchomości stał się inwalidą.

Omawiana ustawa przewidywała na rzecz rolników wypłatę: renty starczej, renty inwalidzkiej lub renty rodzinnej, a także zasiłku pogrzebowego. Renta starcza przysługiwała rolnikom, którzy osiągnęli ustawowy wiek emerytalny przed przejęciem gospodarstwa lub nie później jak w ciągu 5 lat od jego przejęcia. Renta inwalidzka mogła być przyznana rolnikom zaliczonym do jednej z trzech grup inwalidztwa, jeśli powstało ono przed przejęciem gospodarstwa. Wysokość wymienionych świadczeń uzależniona była od wielkości gospodarstwa przekazanego w zagospodarowanie lub na własność państwa. W przypadku przekazania ziemi wraz z budynkiem (jeśli stopień zużycia nie przekroczył 70%), renta ulegała podwyższeniu odpowiednio do wartości obiektów. Podwyższona renta nie przysługiwała w przypadku, kiedy właściciel nadal korzystał z budynku mieszkalnego i towarzyszących mu pomieszczeń gospodarczych.

Renta rodzinna przysługiwała członkom rodziny zmarłego właściciela przejętej nieruchomości, który miał przyznaną rentę lub spełniał warunki do jej przyznania, w wysokości 60% renty przyznanej właścicielowi. Do renty tej nie przysługiwały żadne dodatki. Zasiłek pogrzebowy przysługiwał po śmierci osoby pobierającej jedną z rent, jego wysokość wynosiła 800 zł.

Ustawa z 1962 r. mimo stosunkowo niewielkiego zainteresowania rolników, stanowiła ważny okres w rozwoju systemu świadczeń społecznych na rzecz ludności chłopskiej. Prezentowała bowiem nieznane dotąd w polskiej praktyce rozwiązania. Niewielką wysokość świadczeń, jak również uzależnienie prawa do świadczeń od spełnienia szeregu formalnych warunków, ograniczały zasięg i znaczenie tej ustawy.

Dalsze zmiany systemu zabezpieczenia społecznego wniosła ustawa z 24 I 1968 r. o rentach i innych świadczeniach dla rolników, w zamian za przekazanie gospodarstwa na własność państwa.

¹ M. Kosieradzki, *Demograficzne i społeczne warunki rozwoju rolnictwa krajów RWPG*, Wiś Współczesna 1983 nr 3.

Nowa ustawa rozszerzała zakres świadczeń emerytalnych oraz zwiększała potencjalną liczbę osób z nich korzystających. Najważniejsze nowe rozwiązania systemu emerytalno-rentowego, to:

- podwyższenie obszaru przejętych za rentę nieruchomości rolnych z 2 ha do 5 ha, a także działki przydomowej z 0,5 ha do 1 ha,

- możliwość przyznania częściowej renty rolnikowi, który nie osiągnął jeszcze wieku emerytalnego, a ukończył 40 lat; wysokość renty była określona na poziomie 1/6 do 1/4 renty ustalonej według obszaru przekazanego gospodarstwa; w przypadku podjęcia przez właściciela przekazanej nieruchomości, pracy w państwowym gospodarstwie rolnym renta ulegała zwiększeniu od 1/5 do 1/3 poziomu normalnej renty,

- przyznanie dodatku w wysokości 25% z tytułu posiadania odznaczenia państwowego,

- wypłacenie renty w dwu równych częściach każdemu z małżonków (jeśli przekazane gospodarstwo było własnością obojga małżonków); w przypadku śmierci jednego z małżonków, pozostający przy życiu otrzymywał dożywotnio rentę wraz z dodatkami obniżoną o 25%,

- podwyższenie renty o 200 zł, jeśli rolnik zrzekł się działki przydomowej oraz o dalsze 200 zł w przypadku rezygnacji z prawa do bezpłatnego dożywotniego użytkowania budynku mieszkalnego i pomieszczeń gospodarczych,

- możliwość obniżenia wysokości renty w przypadku zadłużenia rolnika wobec państwa, sprzedaży części nieruchomości, po 24 I 1968 r., jeśli obszar całego gospodarstwa do tego czasu wynosił ponad 10 ha użytków rolnych, lub obniżenia „żyźności” przekazanego gruntu w wyniku niewłaściwych zabiegów agrotechnicznych a więc działań zawinionych przez użytkownika.

Przepisy ustawy z 1968 r. rozszerzały zakres świadczeń, nadal jednak obejmowały tylko część rolników indywidualnych. Sytuacja zmieniła się dopiero po uchwaleniu 27 X 1977 r. ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym rolników². Przyznawała ona prawo do emerytury rolnikom prowadzącym gospodarstwo o powierzchni ponad 0,5 ha, po spełnieniu równocześnie następujących warunków:

- osiągnięcie wieku emerytalnego (65 lat dla mężczyzn i 60 lat dla kobiet); w przypadku uprawnień kombatanckich granicę wieku obniżono o 5 lat, jeśli gospodarstwo prowadzili oboje małżonkowie, uzyskanie emerytury wymagało osiągnięcia wieku emerytalnego przez jednego z małżonków,

- opłacenie składki na fundusz emerytalny; wysokość składki zależała od szacunkowego przychodu gospodarstwa oraz od jakości gruntów,

² Ustawa z 27 X 1977 o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin, (Dziennik Ustaw nr 32, poz. 140).

przy czym najniższą składkę ustalono na poziomie 600 zł, a najwyższą — 2400 zł,

— sprzedaż jednostkom gospodarki uspołecznionej produktów rolnych na kwotę nie mniejszą niż 15 tys. zł rocznie w okresie 25 lat, gdy gospodarstwo prowadzi mężczyzna, a 20 lat w przypadku kobiety,

— przekazanie nieodpłatnie następcy lub państwu gospodarstwa rolnego.

Ustawa przyznawała uprawnionym rolnikom emerytury, renty inwalidzkie (z tytułu wypadku przy pracy bądź choroby zawodowej), renty rodzinne, dodatki do emerytur i rent (rodzinne, za odznaczenia państwowe, dla inwalidów I grupy łub w przypadku osiągnięcia 80 roku życia) oraz zasiłki pogrzebowe w przypadku śmierci rolnika otrzymującego emeryturę lub rentę, bądź członka rodziny pozostającego na jego wyłącznym utrzymaniu. Ponadto rolnik miał prawo użytkowania gruntu rolnego o obszarze 0,3 ha i bezpłatnego korzystania z budynku mieszkalnego i gospodarskiego.

Nowy system zaopatrzenia emerytalnego rolników i ich rodzin różnił się dość istotnie od wcześniejszych rozwiązań. Ważną zmianą była możliwość nabycia praw do renty lub emerytury bez konieczności przekazania gospodarstwa państwu, rolnik mógł bowiem przekazać je następcy. Zrezygnowano również z kryterium obszaru gospodarstwa na rzecz poziomu produkcji sprzedanej jednostkom gospodarki uspołecznionej. Wartość sprzedanych produktów stanowiła jeden z warunków uzyskania prawa do emerytury oraz wyznaczała podstawę jej wymiaru, jednak minimalną emeryturę ustawa określała na poziomie 1500 zł miesięcznie a maksymalną na poziomie 6500 zł (bez dodatków).

I wreszcie kolejna zmiana, to gromadzenie środków na fundusz emerytalny w formie składek płaconych przez rolników, począwszy od 1 I 1978 r. Wpłaty rent i emerytur miały rozpocząć się od 1 VII 1980 r. Wyjątek od zasady przyjęto w stosunku do rolników, którzy ukończyli 80 lat, inwalidów I i II grupy oraz rolników, którzy osiągnęli wiek emerytalny i przekazali gospodarstwa państwu.

Nowy, rozszerzony system emerytalny w założeniu miał łączyć elementy natury społecznej i ekonomicznej, poprzez realizacje następujących celów:

— socjalnego — zapewnienie rent i emerytur rolnikom oraz ich rodzinom spełniającym określone w ustawie warunki,

— produkcyjnego — uzależnienie wysokości świadczeń od wartości sprzedanej produkcji, co miało być bodźcem do zwiększenia produkcji,

— strukturalnego — przebudowa strukturalna gospodarstw poprzez koncentrację ziemi oraz zmiana struktury demograficznej wśród rolników w wyniku przekazywania gospodarstw młodszym następcom.

W myśl tej ustawy emerytura w zasadzie przysługiwała za przekazanie gospodarstwa, a nie dlatego, że rolnik ciężko pracował i po 65 roku

życia ma prawo do spokojnej starości (wolnej od trosk ekonomicznych), dopiero bowiem po przeniesieniu własności (a nie tylko z powodu wieku i pracy) przysługiwała emerytura.

Kolejny problem podnoszony również przez rolników dotyczył przyznawania emerytury na gospodarstwo, a nie na pracujące w nim osoby. Wspólna emerytura stawiała kobiety pracujące w indywidualnym gospodarstwie w gorszej sytuacji niż kobiety zatrudnione w innych działach gospodarki³.

Ponadto o stanie zabezpieczenia społecznego decyduje nie tylko jego zakres podmiotowy, ale także stopień zaspokojenia potrzeb, a więc i wysokość świadczeń. W przypadku, gdy istnieje system o szerokim zakresie świadczeń z których wszyscy korzystają, ale świadczenia te są niewielkie, nie spełniają one swych zadań. Problem wysokości świadczeń ma kilka aspektów: bezwzględnej wysokości, punktu odniesienia oraz regulatorów nie pozwalających na zmniejszenie ustalonych wielkości i proporcji⁴. Ustalone najniższe renty i emerytury dla rolników indywidualnych i ich rodzin nie stwarzały więc poczucia bezpieczeństwa socjalnego (nawet zakładając, że nie stanowiły one jedyne źródła utrzymania), a przy wzroście cen i braku mechanizmów zapewniających wzrost świadczeń pogarszały sytuację materialną tych rodzin.

Rozszerzenie zakresu świadczeń, w porównaniu do rozwiązań poprzednich, przewiduje ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, uchwalona 14 XII 1982 r. Obowiązuje od 1 I 1983 r. i dotyczy wszystkich rolników prowadzących indywidualne gospodarstwa rolne oraz domowników w nich pracujących⁵. W porównaniu z poprzednio obowiązującymi przepisami wprowadza szereg ważnych zmian zarówno w zakresie nabywania uprawnień do świadczeń emerytalno-rentowych (emerytury, renty inwalidzkiej oraz dodatków do emerytur i rent), jak i ich wysokości. Zasadnicze różnice nowego systemu w stosunku do dotychczas obowiązującego dotyczą:

— podmiotowego rozszerzenia zakresu ubezpieczenia; ubezpieczeniem objęci są obecnie wszyscy domownicy pracujący w gospodarstwie, a nie — jak dotąd — tylko rolnik i współmałżonek,

— następcy; przejmującym gospodarstwo może być każda spokrewniona osoba wskazana przez rolnika odchodzącego na emeryturę, o ile spełnia warunki wymagane przy nabyciu nieruchomości, to znaczy nie przekroczyła 55 roku życia i nie jest inwalidą I lub II grupy (dotychczas

³ A. Kowalski, *Uwagi do systemu emerytalnego rolników*, *Wiś Współczesna* 1981, nr 6.

⁴ M. Winiewski, *System emerytalny i problemy jego doskonalenia* *Polityka społeczna* 1980, nr 6.

⁵ Ustawa z 14 XII 1982 o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin, (*Dziennik Ustaw* nr 40, poz. 268).

spadkobiercą mógł być tylko krewny w linii prostej); dopuszcza się możliwość przejścia ziemi przez kilku następców,

- przyznania emerytury każdemu pracującemu, a nie — jak dotąd — jedna emerytura dla obojga małżonków,

- podniesienia najniższej emerytury rolniczej do poziomu najniższego wymiaru emerytury pracowniczej; przyjęto równocześnie zasadę stałej rewaloryzacji renty i emerytury rolniczej,

- składników emerytury; część stała w wysokości minimum społecznego wynoszącego 80% najniższej emerytury pracowniczej do 1984 r., 100% tej emerytury po 1985 r.; dodatek obliczony od wysokości produktów rolnych sprzedanych jednostkom uspołecznionym za okres ostatnich 10 lat gospodarowania,

- warunku uzyskania prawa do świadczeń społecznych; konieczne jest płacenie składek ubezpieczeniowych — stanowiąc mają 1/3 wartości świadczeń, 2/3 pokryje budżet państwa; wysokość składki wyniesie 1200 zł rocznie od każdego zatrudnionego w gospodarstwie, który ukończył 16 lat i 500 zł z 1 ha przeliczeniowego, a ponadto należy sprzedać w ustalonym okresie jednostkom gospodarki uspołecznionej, produkty rolne o wartości nie mniejszej niż równoważność 5 q żyta rocznie z każdego ha przeliczeniowego (poprzednio obowiązywała suma 15 tys. zł),

- rezygnacji z przymusowego przejmowania przez państwo za rentę gospodarstw wykazujących niski poziom produkcji,

- przyznania prawa do emerytury w razie wyłączenia, jeśli nastąpi ono nie wcześniej niż na 5 lat przed osiągnięciem wieku emerytalnego,

- przyznania prawa do renty inwalidzkiej III grupy,

- przyznania świadczeń emerytalnych rolnikom niezdolnym do pracy, którzy nie mogli z nich skorzystać w ramach wcześniejszych rozwiązań.

II. ZASIŁKI ORAZ ŚWIADCZENIA Z TYTUŁU WYPADKÓW PRZY PRACY I CHOROŃ ZAWODOWYCH

Nowymi świadczeniami wprowadzonymi przez ustawę z 1982 r. są zasiłki: porodowy, macierzyński i rodzinny.

Zasiłki porodowy i macierzyński przysługują z tytułu urodzenia dziecka lub przyjęcia dziecka w wieku do 1 roku na wychowanie. Wysokość zasiłku porodowego określono na sumę 2500 zł, zasiłek macierzyński wynosi dziennie 1/30 kwoty odpowiadającej podstawowej emeryturze. Zasiłek ten będzie wypłacany przez 16 tygodni w przypadku urodzenia jednego dziecka, a 24 tygodnie, gdy urodzi się więcej niż jedno dziecko. W okresie do 31 XII 1984 r. okres wypłaty zasiłku wynosi odpowiednio 8 i 12 tygodni. Poczawszy od stycznia 1985 r. okres ten ulegnie zwiększeniu.

szeniu co 2 lata o 2 tygodnie, przy urodzeniu jednego dziecka, a o 3 tygodnie przy urodzeniu więcej niż jednego dziecka przy jednym porodzie.

Zasiłek rodzinny przyznawany będzie ubezpieczonemu o niskich dochodach przypadających na jedną osobę w rodzinie, nie uprawnionemu do pobierania zasiłków lub dodatków rodzinnych na podstawie innych przepisów. Zasiłki te mają być wypłacane ze specjalnego funduszu zwanego Funduszem Socjalnym Wsi dopiero po 1 VII 1986 r.

Zasiłek chorobowy przysługuje ubezpieczonemu, który uległ wypadkowi przy pracy w gospodarstwie rolnym lub zachorował na chorobę zawodową. Wysokość zasiłku określono w kwocie odpowiadającej 1/30 sumy podstawowej emerytury za każdy dzień niezdolności do pracy trwającej co najmniej 15 kolejnych dni, nie dłużej jednak niż 100 dni.

Odszkodowanie jednorazowe może otrzymać ubezpieczony, jeśli na skutek wypadku przy pracy w gospodarstwie rolnym lub choroby zawodowej doznał stałego lub długotrwałego uszczerbku na zdrowiu. Odszkodowanie przysługuje również rodzinie ubezpieczonego, który zmarł w wyniku wypadku przy pracy bądź choroby zawodowej.

Nowym świadczeniem jest okresowa renta inwalidzka. Wypłacana jest rolnikowi mającemu niepełnoletniego następcę, któremu zamierza przekazać gospodarstwo, a na skutek wypadku przy pracy uznany został inwalidą I lub II grupy lub III grupy i jeżeli jest całkowicie niezdolny do pracy. Wysokość tej renty — wypłacanej do czasu uzyskania przez następcę pełnoletności, nie dłużej jednak niż przez 10 lat — wynosi 50% emerytury w podstawowej wysokości.

III. ŚWIADCZENIA Z ZAKRESU OCHRONY ZDROWIA I OPIEKI SPOŁECZNEJ

Ważnym elementem systemu zabezpieczenia społecznego są świadczenia lecznicze dla rolników i ich rodzin.

Doniosłym wydarzeniem był fakt objęcia powszechną bezpłatną opieką lekarską rolników prowadzących indywidualne gospodarstwa i ich rodzin, w styczniu 1972 r. Przewidziano następujące rodzaje świadczeń:

- opiekę zdrowotną otwartą — leczenie ambulatoryjne, domowe, badania pomocnicze, specjalistyczne itp.,
- opiekę zdrowotną zamkniętą — leczenie w szpitalach, pobyt w izbach porodowych,
- opiekę doraźną udzielaną przez stacje pogotowia ratunkowego,
- leczenie sanatoryjno-uzdrowiskowe w sanatoriach, prewentoriach,
- zaopatrzenie w leki za częściową odpłatnością,
- bezpłatne zaopatrzenie w przedmioty ortopedyczne oraz środki pomocnicze np. okulary, aparaty słuchowe.

W tej grupie świadczeń szczególnie ostro zaznaczają się rozbieżności między formalnymi uprawnieniami a możliwością korzystania z nich.

Trudnym problemem do rozwiązania na wsi, w stosunkowo krótkim okresie, jest brak odpowiedniej infrastruktury „lecniczej” i wykwalifikowanego personelu medycznego⁶. Skutkiem takiej sytuacji jest mniejsza liczba porad lekarskich udzielanych na wsi niż w mieście (np. w 1982 r. w mieście wynosiła — 10,8 porad na 1 mieszkańca, na wsi — 2,6)⁷

Systematycznie będzie wzrastała na wsi rola opieki społecznej bowiem wieś się starzeje, jest tam coraz więcej ludzi starych, samotnych, niedołączonych, wymagających stałej opieki. Konieczna jest osobom starszym i kalekim pomoc w prowadzeniu gospodarstw domowych jak również opieka w domu nad obłożnie chorymi⁸. Na wsi żyje się trudniej, zwłaszcza człowiekowi starszemu i niedołącznemu.

W roku 1975 powołano zawodowe służby socjalne, które mają rozpoznawać potrzeby w zakresie pomocy społecznej przy współdziałaniu opiekunów społecznych, wnioskować w sprawach świadczeń, a także współdziałać z terenowym organem administracji państwowej podejmując działania niezbędne do zaspokojenia społecznie uzasadnionych potrzeb w danym środowisku⁹. Nie zawsze jednak istnieją warunki aby potrzeby ludzi wymagających pomocy zaspokoić. Dotyczy to szczególnie domów pomocy społecznej, domów dla przewlekle chorych, gdzie liczba miejsc jest niewystarczająca w stosunku do potrzeb.

IV. UWAGI KOŃCOWE

Obecny system świadczeń społecznych na rzecz ludności chłopskiej stara się nadrobić wieloletnie zaległości w tym zakresie i odzwierciedla równocześnie możliwości finansowe naszego kraju. Rozwinięty system zabezpieczenia społecznego powinien jednak zawierać koncepcje, które w przyszłości zamierzamy zrealizować w innych niż obecnie warunkach.

Główną pozycję w systemie zabezpieczenia społecznego rolników indywidualnych zajmują świadczenia emerytalno-rentowe. System ten winien spełniać trzy funkcje¹⁰: socjalną, strukturalną i produkcyjną.

Podstawową funkcją nowej ustawy jest zapewnienie bytu materialnego tym rolnikom i ich rodzinom, którzy z różnych względów nie mo-

⁶ Por. H. Rafalski, *Rozwój opieki zdrowotnej i społecznej na wsi*, Polityka społeczna 1980, nr 1.

⁷ Rocznik statystyczny GUS 1983, s. 448.

⁸ T. Szelachowski, *Opieka środowiskowa podstawą nowoczesnej pomocy społecznej*, *Wiś Współczesna* 1980, nr 9.

⁹ Por. M. Ignar, A. Lutyk, *Problemy socjalne ludzi starych na wsi*, *Wiś Współczesna* 1980, nr 3.

¹⁰ Z. Martyniuk, *Realizacja celów systemu emerytalnego rolników*, *Wiś Współczesna* 1983, nr 5.

gą dalej gospodarować. Rolnicy prowadzący indywidualne gospodarstwa rolne byli ostatnią grupą społeczno-zawodową, która uzyskała ustawowe zabezpieczenie na wypadek starości i inwalidztwa. Ważnym rozwiązaniem — w trosce o zapewnienie minimum socjalnego — jest stała rewaloryzacja rent rolniczych.

Nowa ustawa stwarza potencjalne warunki stymulowania przemian strukturalnych w rolnictwie indywidualnym przyznając prawa przejęcia gospodarstwa każdej spowinowaczonej, wskazanej przez rolnika osobie (po spełnieniu określonych warunków), jak również stwarzając możliwości podziału ziemi między kilku następców, co może przyczynić się do racjonalizacji gospodarki ziemią. Wykorzystanie ich zależy jednak od wielu innych czynników, a przede wszystkim od opłacalności produkcji i stabilnej perspektywicznej polityki rolnej.

Funkcja produkcyjna realizowana jest w ograniczonym zakresie. W obecnie obowiązującym systemie emerytura tylko w części zależy od wartości produkcji sprzedanej jednostkom gospodarki uspołecznionej. Zasadnicza jej część wyznaczana jest przez minimum socjalne, które określono na poziomie 80% najniższej emerytury pracowniczej do 1984 r. i 100% tej emerytury od 1985 r. Funkcja produkcyjna może mieć znaczenie w przyszłości, kiedy rolnikom będzie zależało na uzyskaniu większego dodatku od wartości sprzedanej produkcji jednostkom uspołecznionym w okresie 10 lat poprzedzających przekazanie gospodarstwa.

Analizując obowiązujący obecnie system emerytalno-rentowy należy wskazać na niektóre problemy wymagające w przyszłości dalszych rozwiązań.

Jedną z kontrowersyjnych kwestii jest uzależnienie uzyskania emerytury od przekazania gospodarstwa. System ten nie sprzyja usamodzielnieniu się młodych ludzi, potencjalny następca musi czekać na przejęcie gospodarstwa do 35 - 40 roku życia¹¹. Każdy starszy człowiek powinien mieć prawo do własnego źródła utrzymania opartego na świadczeniach społecznych, a więc w przypadku rodzin rolniczych o otrzymaniu świadczenia powinny decydować wiek i praca, a nie fakt przekazania gospodarstwa następcy lub państwu.

Należy również zastanowić się nad możliwością wcześniejszego przechodzenia na emeryturę. Z badań przeprowadzonych wśród rolników wynika, że najwłaściwszym momentem jest osiągnięcie 50 roku życia¹². Fakt ten nie musi oznaczać całkowitej rezygnacji z pracy w przekazanym następcy gospodarstwie. Wykonywanie niektórych czynności jest konieczne z uwagi na przyzwyczajenie do pracy, jak również ważne w

¹¹ Por. B. Banaszkiwicz, A. Lutyk, *Nad nową ustawą o ubezpieczeniu społecznym rolników*, *Wiś Współczesna* 1983, nr 6.

¹² S. Obidziński, *Ustawa emerytalna w świadomości rolników*, *Wiś Współczesna* 1981, nr 5.

okresach szczególnie trudnych w gospodarstwie np. spiętrzenie prac polowych. Zatem wcześniejsze przekazanie gospodarstwa nie musiałyby oznaczać rezygnacji z pracy, a tylko zmniejszenie jej intensywności.

Ze względu na uciążliwość pracy w rolnictwie, a także na sytuację społeczną i ekonomiczną następcy należy rozważyć w przyszłości, propozycje obniżenia granicy wieku emerytalnego. Trudniejsze warunki pracy i życia na wsi, brak urlopów, wydłużony dzień pracy, praca w dni świąteczne, często w niesprzyjających warunkach atmosferycznych — to zasadnicze argumenty przemawiające za obniżeniem wieku emerytalnego.

Zbyt wysoka granica wieku emerytalnego powoduje pogorszenie struktury wieku rolników i zwiększa liczbę gospodarstw bez następców. Zatem nie tylko względy społeczne, ale także ekonomiczne wskazują na konieczność obniżenia wieku emerytalnego. System emerytalny powinien ułatwiać i pobudzać rotację pokoleń, a więc przyczynić się także do zwiększenia efektywności gospodarowania. Pewnym rozwiązaniem może być też wprowadzenie elastycznej granicy wieku.

Na zakończenie należy jeszcze raz podkreślić, że efektywność rozwiązań w ramach systemu zabezpieczenia społecznego zależy nie tylko od formalnych uprawnień, ale także od poziomu wydatkowanych środków, od możliwości rozbudowy infrastruktury społecznej na wsi. Zaspokojenie potrzeb w wielu dziedzinach zdeterminowane jest nie brakiem uprawnień, a zbyt wolnym rozwojem placówek służby zdrowia, domów opieki społecznej czy placówek wychowania przedszkolnego.

EVOLUTION OF THE SOCIAL SECURITY SYSTEM FOR THE PEASANT POPULATION IN POLAND

S u m m a r y

The population engaged in the individual farming was included in the system social security as the last socio-professional group. The Act of Pensionary Rights of Individual Farmers handing over their farms to State ownership or management of June 28, 1962 became an important event. But the exhaustive regulation of the social security was instituted by the Act of Social Security for Farmers and their Families of December 14, 1982.

Ensuring the social security to those farmers and their families who on account of various factors are not able to manage their farms is the basic function of the new Act. Revalorisation of farmers pensions is the essential solution introduced in that aspect.

The said Act can create potential requisites to stimulate structural changes in individual farming and also institutes solutions which can, in future affect the productivity of individual farms. Reservations can be raised as to the questions of relating a competence to receive a pension from handing over the farm. Benefits should result from the age and period of work and not from the fact of handing over the farm. The adopted solution is hampering becoming independent by young people. It is one of the problems which has to be returned to in the future.